

DWADZIEŚCIA PIĘĆ LAT ZAKŁADU
FIZJOGRAFII I ARBORETUM W
BOLESTRASZYCACH 1975–2000 – CZĘŚĆ 5

Twenty-five years of the Department of Physiography and the Arboretum
in Bolestraszyce 1975–2000

RAFAŁ NESTOROW

Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Biuro w Krakowie,

Aleja Juliusza Słowackiego 46, 30-037 Kraków, tel. 12 634 10 73, e-mail:

rafal.nestorow@gmail.com

Spis treści

OŚRODEK BADAŃ I DOKUMENTACJI ZABYTKOWYCH ZAŁOŻEŃ OGRODOWYCH	
1990–1999.....	3
DZIAŁY I PRACOWNIE	4
INFRASTRUKTURA.....	6
PRYWATNY KAPITAŁ	9

OŚRODEK BADAŃ I DOKUMENTACJI ZABYTKOWYCH ZAŁOŻEŃ OGRODOWYCH 1990–1999

Do końca lutego 1990 r. Zakład funkcjonował jeszcze w strukturach Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu. Zarząd Towarzystwa trzy miesiące wcześniej rozwiązał umowy o pracę z wszystkimi pracownikami Arboretum. W okresie tym przebieg zajęć w Arboretum nie uległ zakłóceniu. Przyszłość Zakładu, pomimo „biegu i zadyszki kierownika na wielu ścieżkach w kraju”, a nawet koczowania pod drzwiami ówczesnego prezesa Rady Ministrów Leszka Balcerowicza, rozstrzygnięta została w Przemyślu, w ciągu ostatnich trzech dni likwidacji Arboretum. Urząd Wojewódzki okazał się nie tylko przychylny Arboretum w okresie ostatniego piętnastolecia, ale także w trudnym okresie transformacji. Zakład utrzymywał wieloletnią współpracę z Wydziałem Kultury Urzędu Wojewódzkiego i w związku z tym włączony został w struktury organizacyjne tego Wydziału i otrzymał osobowość prawną. Stało się tak dzięki wysiłkowi wielu przychylnych osób, a przede wszystkim Stanisława Żółkiewicza, ówczesnego wicewojewody przemyskiego. W tych „gorących” dniach opracowano statut i schemat organizacyjny dla „Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytkowych Założeń Ogrodowych i Arboretum” w Bolestraszcach. Po długiej dyskusji w szerszym gronie postanowiono zachować dla placówki w Bolestraszcach także dotychczasową nazwę, tj. „Zakład Fizjografii i Arboretum w Bolestraszcach”. Rozwiązanie tej patowej, jak się wydawało, sytuacji było zaskakujące dla wszystkich, najbardziej dla Zarządu TPN w Przemyślu – Piórecki się „upaństwowił”. W pewnym stopniu decyzja o przejściu Zakładu w struktury Wydziału Kultury Urzędu Wojewódzkiego była wynikiem uznania działalności Arboretum oraz posiadania przez Zakład kapitału na płace do końca 1990 r. w wysokości ponad 800 tys. zł. Pracownicy zachowali ciągłość zatrudnienia, a placówka z niewielkimi zmianami w statucie np. dotyczącymi zasięgu działalności (nie dotyczyło prac zleconych) zachowała dotychczasowy profil działalności. Jak już wspomniano, Zakład uzyskał osobowość prawną. Wówczas to ustabilizował się pierwszy stały budżet oraz powołano radę naukową. Przewodniczył jej przez wiele lat Profesor Kazimierz Zarzycki z Instytutu Botaniki im. W. Szafera Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (Ryc. 40).

DZIAŁY I PRACOWNIE

W Zakładzie, podobnie jak w poprzednim 15-leciu, działały główne cztery działy i pracownie oraz stanowiska obsługiwane niekiedy przez te same osoby. Niektóre z działów wykryształizowały się dopiero pod koniec ostatniej dekady XX w.

1. Arboretum. Kolekcje roślin:

- edukacyjna,
- dendrologia – historyczny zespół parkowy,
- kolekcja bylin,
- pomologia – mateczna kolekcja starych odmian jabłoni i derenia,
- rośliny rzadkie, zagrożone i ginące w uprawie in i ex situ,
- rośliny wodne i bagienne,
- skalniak,
- szklarnie,
- szkółki.

2. Zakład Fizjografii:

- archiwum,
- biblioteka,
- Muzeum Przyrodnicze,
- pracownia badań terenowych,
- pracownia inwentaryzacji dokumentacji założeń ogrodowych,
- pracownia lichenologiczna,
- zielnik roślin kwiatowych i porostów.

3. Dział gospodarczy:

- infrastruktura,
- księgowość,
- ochrona majątku,
- spraw bieżących i socjalnych.

4. Arboretum Cisowa:

- edukacja, drzewa pomniki, punkty widokowe, obserwacja z dużej odległości stadnych grup zwierząt leśnych,
- pomologia, sady zachowawcze starych odmian jabłoni,

- studium zagospodarowania przestrzennego; dendroflora, edukacja, nauka, infrastruktura,
- wielkopowierzchniowe kolekcje drzew i krzewów in situ i ex situ,
- wieloletnie sukcesje roślinności łąkowych z ostrożniem siedmiogrodzkim.

Ryc. 40. Profesorowie Jerzy Piórecki i Kazimierz Zarzycki w Arboretum w Bolestraszycach, 2006, fot. N. Piórecki

W omawianym dziesięcioleciu działania Zakładu były możliwe dzięki nieustrudzonej pracy organizacyjnej Jerzego Pióreckiego, który sam wykonywał znaczną część prac, umiejętnie wykorzystując swój ponad etatowy czas pracy w różnych porach roku (latem na prace polowe, ogrodowe i terenowe, a zimą na prace biurowe i opracowania naukowe) (Ryc. 41).

Ryc. 41. Profesor Jerzy Piórecki, lata 90. XX w., fot. ze zbiorów J. Pióreckiego

W okresie ostatniego dziesięciolecia XX w. wyraźnie uwidocznił się nie tylko dorobek Zakładu, ale również ukształtował się typ nowej regionalnej placówki naukowej, której ponadregionalna działalność dostrzeżona została przez liczące się ośrodki naukowe w kraju, o czym świadczą m.in. słowa wybitnych botaników zapisane w księdze pamiątkowej Arboretum.

Ryc. 42. Ekran – mur z kamienia z Roztocza na granicy górnego tarasu, układ dróg oraz oświetlenie parku, lata 90. XX w., fot. J. Piórecki

Ryc. 43. Ekran – mur z kamienia z Roztocza na granicy górnego tarasu, przy drodze do fortu, lata 90. XX w. oraz kapliczka na rozstaju dróg. Po zniszczeniu przez burzę jesionu wyniosłego została przykryta dachem i przeniesiona na pień drzewa, fot. J. Piórecki

INFRASTRUKTURA

W zakresie infrastruktury już w latach 80. XX w. użytkowane były, po przeprowadzonym generalnym remoncie, budynki gospodarczo-mieszkalne i biurowe, jak

Duża Oficyna. W latach 1990–2000, jak już wspomniano, została całkowicie zakończona rewitalizacja zespołu dworsko-ogrodowego, tj.: remonty dworu, małej oficyny, budowa dużego stawu, szklarni, sieci drogowej na dolnym tarasie, murowanego ogrodzenia – ekranu z kamienia z Huty Różanieckiej na górnym tarasie (Ryc. 42–43), podłączeń kanalizacji do sieci wiejskiej, oświetlenie ogrodu. Ponadto przeniesiono z Cieszanowa 200-letnią drewnianą stodołę (Ryc. 44), wybudowano hucułkę (Ryc. 45), bramę dolną – turystyczną i staw duży (Ryc. 46–47).

W tym okresie wykrystalizował się kierunek rozwoju Arboretum, które miało częściowo utrzymywać się z własnej działalności usługowo-wytwórczej. We wcześniejszym okresie z powodu braku środków nie było możliwości rozwoju szkółek drzew ozdobnych w Bolestraszcach (przede wszystkim budowy szklarni, mnożarni i cieplarni). Stało się to możliwe dopiero w połowie lat 90. ubiegłego wieku, dopiero wtedy wybudowano w Bolestraszcach szklarnie. Konstrukcje metalowe otrzymano bezpłatnie dzięki uprzejmości pana Jana Ozimka, następcy Michała Kryczki w Zakładzie Płyt Pilśniowych. Kanały ciepłownicze podłączone z kotłownią, centralne ogrzewanie, pięć stołów metalowych i inne elementy sfinansowane zostały przez Jerzego Pióreckiego, podobnie jak liczne sadzonki drzew i krzewów z Kórnika (zorganizowane cztery transporty popularnym wówczas „żukiem”).

Po poniesieniu wysokich kosztów związanych z finansowaniem ostatnich prac wykończeniowych przy pałacu, oficynie dużej i małej, szklarni, drogach wewnętrznych, sieci wodnej i kanalizacyjnej, studni głębinowej, kotłowni, ogrodzeniu, na inwestycje produkcyjne w szkółkarstwie nie udało się już pozyskać wystarczających środków finansowych.

Ryc. 44. Taras dolny na dawnych błoniach, prace przy ustawieniu zabytkowej stodoły z Cieszanowa, lata 90. XX w., fot. ze zbiorów Arboretum Bolestraszyce

Ryc. 45. Taras dolny na dawnych błoniach, hucutka wybudowana przez cieśli z Jaremcza, lata 90. XX w., fot. J. Piórecki

Ryc. 46. Taras dolny – zakładanie dużego stawu, lata 90. XX w., fot. ze zbiorów Arboretum Bolestraszyce

PRYWATNY KAPITAŁ

W tym czasie w szkółkarstwie krajowym pojawiły się, na niespotykaną dotąd skalę, prężne firmy z kapitałem prywatnym, a dostęp do roślin ozdobnych i rzadkich w kraju i za granicą stał się powszechny. Zakład w innej niż planowano formie przetrwał do 2000 r. dzięki przychylności władz wojewódzkich w Przemyślu.

Jednocześnie nie zaprzestano działalności naukowej i wydawniczej. Na obszarze województwa przemyskiego i tarnobrzeskiego opracowano mapy bioindykacyjne (Kiszka i Piórecki 1997). Charakterystycznym rysem działalności naukowej Zakładu i Ośrodka Badań Zabytkowych Założeń Ogrodowych były liczne opracowania regionalne poświęcone inwentaryzacji dendrologicznej i przemiany układów przestrzennych ogrodów dworskich w Polsce południowo-wschodniej (Eysymontt 1997 a, b; Nestorow 2005 a, b, c, d). Wiązało się to ściśle z zainteresowaniami badawczymi Jerzego Pióreckiego, który od wielu lat inwentaryzował założenia dworsko-ogrodowe na tym obszarze (Piórecki 1989, 1998, 2010, pierwsza publikacja przeleżała w wydawnictwie i drukarni 6 lat)³⁰. W okresie ponad trzydziestoletnim udokumentowane zostały nie tylko zmiany zachodzące w dendroflorze³¹, ale również w rozplanowaniu istniejących założeń ogrodowych. Zgromadzono literaturę oraz informacje historyczne, a przede wszystkim kserokopie lub przerysy planów z map katastralnych z połowy XIX w. oraz bogate archiwum fotograficzne. Materiały te z uwagi na postępującą degradację historycznych założeń dworskoogrodowych mają dziś wartość archiwalną, a nierzadko są ostatnim uchwyconym stadium przed ich całkowitą zagładą (Piórecki N. 2014).

W obrębie studiów terenowych i historycznych prowadzono również poszukiwania i gromadzono informacje o działalności w Małopolsce wschodniej szkółek drzew i krzewów ozdobnych i owocowych, przede wszystkim katalogów szkółkarskich, m.in. z ogrodów w: Krasiczynie, Łańcucie, Medyce, Miżyńcu, Osieku.

Ryc. 47. Taras dolny – widok z lotu ptaka, w tym na staw duży, 2020, fot. Ł. Malicki

Katalog tej ostatniej szkółki został opublikowany w 1992 r. w Zeszytach Naukowych Arboretum Bolestraszyce (Prochaska M. Katalog drzew i krzewów użytkowych z Osieka z 1799 r.). W Polskim Związku Szkółkarskim w 1999 r. obchodzono uroczyste rocznicę dwustulecia szkółkarstwa towarowego. Jeden z czterech oryginalnych katalogów został przez profesora J. Pióreckiego przekazany do Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Praktycznym wymiarem działalności było również gromadzenie z natury i z dawnych ogrodów, wartościowych form drzew i krzewów rodzimych i obcego pochodzenia.

W latach 1975–2001 stopniowo powiększał się również teren Arboretum. W 1993 r. od Gminy Żurawica zakupiono tereny na dolnym tarasie o powierzchni 3,36 ha, przeznaczając je m.in. na powiększenie kolekcji roślin z terenów bagiennych, zaś w 1998 r. nabyto 0,70 ha z przeznaczeniem na parking. W 1996 r. Urząd Gminy Żurawica przekazał Arboretum fort pomocniczy Twierdzy Przemyśl XIIIb o powierzchni 2,82 ha.

W 1997 i 1998 r. zakupiono łącznie 2,02 ha pod szkółkę liściastą oraz 0,24 ha z przeznaczeniem na część gospodarczą przy terenie graniczącym z fortem. Do 2001 r. Arboretum w Bolestraszycach (bez Cisowej) powiększyło się z 9,23 ha do 20,15 hektara!

Kolejnym odważnym i wiążącym krokiem w historii Arboretum była decyzja o znacznym powiększeniu dotychczasowego arealów poprzez zakup oddalonych terenów w Cisowej – gmina Krasiczyn. W 1996 r. zakupiono 283 ha gruntów od Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa i od tego momentu wschodniokarpackie Arboretum w Cisowej stanowi integralną część Arboretum w Bolestraszcach.

Na obszarze Niwy Pomologicznej o powierzchni 1,78 ha zgromadzono kolekcję historycznych, rodzimych odmian jabłoni pochodzących z Małopolski, liczącą razem z Cisową ponad 1500 szczepów drzew. Około 100 odmian drzew jabłoni oznaczonych zostało w okresie szczepienia lub pierwszego owocowania. Odmiany i formy jabłoni gromadzone były w uprawach zachowawczych metodą szczepienia i okulizacji na siewce „Antonówki”³².

Ryc. 48. Ogólnopolskie spotkanie członków Sekcji Dendrologicznej PTB i sesja terenowa na Rozsypańcu (polskie Karpaty Wschodnie). Wśród uczestników m.in.: Janina Andrearczyk (Ogród Botaniczny w Warszawie), Teresa Bielska (Ogród Botaniczny w Warszawie), Marzena Hołówka (Ogród Botaniczny w Powsinie), Kazimierz Kozak (Ogród Botaniczny w Lublinie), Ewa Lenard (Ogród Botaniczny we Wrocławiu), Aleksander Łukasiewicz (Ogród Botaniczny w Poznaniu), Tomasz Nowak (Ogród Botaniczny we Wrocławiu), Hanna Grzeszczak-Nowak (Arboretum w Wojstawicach), Czesław Nowicki (Ogród Botaniczny w Powsinie), Lidia Ozimkowska (Ogród Botaniczny w Powsinie), Jerzy Piórecki (Arboretum w Bolestraszcach), Zofia Siuta (Ogród Botaniczny w Powsinie), Magdalena Świąder (Ogród Botaniczny w Powsinie), Kazimierz Zarzycki (Instytut Botaniki im. Władysława Szafera PAN w Krakowie), 1986, fot. J. Hereźniak